

2

Οι ιδρυτικές ομιλίες του Francesco Barozzi για την Ακαδημία των Vini και του Ανδρέα Κορνάρου για την Ακαδημία των Stravaganti

Έχουν σωθεί οι ομιλίες για την ίδρυση της Ακαδημίας των Vini στο Ρέθυμνο και της Ακαδημίας των Stravaganti στον Χάνδακα, που συνέθεσαν αντίστοιχα ο Francesco Barozzi και ο Ανδρέας Κορνάρος. Οι λόγοι ίδρυσης, οι ορισμοί και οι στόχοι των Ακαδημιών, όπως και οι ωφέλειες που θα προέκυπταν από την ίδρυσή τους, είναι κατασκευές, εν πολλοίς κινότοπες, που οικοδομούνται κυρίως με βάση αριστοτελικές, (νεο)πλατωνικές και χριστιανικές ιδέες.¹

¹ Παραθέτω ενδεικτικά δύο αποσπάσματα από την ομιλία του Barozzi· τον ορισμό της Ακαδημίας: «l'Academia non è altro che una unione da Dio fabricata d'huomini da bene, ben regolata d'acquistar virtù» («η Ακαδημία δεν είναι τίποτα άλλο παρά ένωση χρηστών ανθρώπων που συγκρότησε ο Θεός και τη ρύθμισε έτσι, ώστε τα μέλη της να κατακτήσουν την αρετή»)· και όσα αφορούν την ωφελιμότητά της για τον άνθρωπο: «L'Academia tiene svegliati gli animi humani nel continuo esercizio delle virtù e li separa dagli altri esercitij vitiosi. L'Academia pasce e nodrisce l'anima humana continuamente del suo proprio cibo. L'Academia per mezzo della contemplatione separa di continuo l'anima nostra dal corpo, facciando questo restar come morto e quella viver di vera e perpetua vita. L'Academia ultimamente per mezzo della virtù e della sapienza (come insegna il dottissimo Aristotile nel fine della sua morale) ci fa esser carissimi a Dio e congiingendoci con esso lui ci fa diventar

Οι πληροφορίες για τη λειτουργία και τις δραστηριότητες των Ακαδημιών είναι ελάχιστες και γενικόλογες. Αρκούν όμως οι τοποθετήσεις του Κορνάρου, του Barozzi και άλλων λογίων,² για να αντιληφθούμε ότι η αναγέννηση των ελληνικών γραμμάτων, στην οποία αναφέρονται, δεν αφορά τη νεότερη αλλά αποκλειστικά την αρχαία ελληνική γραμματεία. Δεν γίνεται πουθενά αναφορά ή νύξη στη νεοελληνική γλώσσα —ενώ αντίθετα ο Barozzi θίγει το ιταλικό γλωσσικό ζήτημα— στην ελληνόγλωσση λογοτεχνία της Κρήτης και γενικότερα στον ελληνόγλωσσο πολιτισμό. Συμπερασματικά, ο νεότερος ελληνισμός —σε αντίθεση με την ιταλική παιδεία και γραμματεία— τοποθετείται καταστατικά έξω από τον ορίζοντα των ενδιαφερόντων των Ακαδημαϊκών.

Ίδού τι γράφει ο Francesco Barozzi στην ομιλία του για την ίδρυση της Ακαδημίας των Vivi, η οποία εκφωνήθηκε στις 4 Ιανουαρίου του 1561 (= 1562),³ παρουσία του Ρέκτορα και των δύο Συμβούλων του Ρεθύμνου, των μελών της Ακαδημίας,

felicissimi e beati eternamente) («Η Ακαδημία κρατά άγρυπνο το ανθρώπινο πνεύμα στη συνεχή άσκηση των αρετών και το απομακρύνει από άλλες φαύλες ασκήσεις. Η Ακαδημία θρέφει και συντηρεί αδιάκοπα την ανθρώπινη ψυχή με τη δική της τροφή. Η Ακαδημία μέσω του διαλογισμού ξεχωρίζει μόνιμα την ψυχή μας από το σώμα, κάνοντας το σώμα να δείχνει νεκρό και την ψυχή να απολαμβάνει την αληθινή και αιώνια ζωή. Η Ακαδημία εν τέλει μέσω της αρετής και της σοφίας [όπως διδάσκει ο σοφώτατος Αριστοτέλης στον σκοπό της ηθικής του] μας καθιστά προσφιλέστατους στον Θεό και, καθώς μας ενώνει μαζί του, εκείνος μας παρέχει αιώνια ευτυχία και ευδαιμονία». βλ. Παναγιωτάκης 1974, 245, 249· Κακλαμάνης 2004, 349-351.

² Όπως η προσφώνηση του Antonio Mainero (βλ. παρακάτω, 48) προς τους Ακαδημαϊκούς του Ρεθύμνου (Παναγιωτάκης 1974, 243).

³ «Oratione di Francesco Barozzi recitata da lui nel principio dell'Accademia de' Vivi nella città di Rethimo del MDLXI nel giorno 4 di genaio».

καθώς και πολλών ευγενών και διανοουμένων, πιθανότατα στη Loggia της πόλης. Το κείμενο, που σώζεται στο χφ. 64 της Πανεπιστημιακής Βιβλιοθήκης της Πάδοβας, είναι χρονολογικά το παλαιότερο που διαθέτουμε για τη φύση, την ιδεολογία και το πρόγραμμα των Ακαδημιών της Κρήτης.⁴ Στο χειρόγραφο σώζεται επίσης το κείμενο της εγκωμιαστικής ομιλίας για τον Barozzi, που διαβάστηκε στην ίδια τελετή από τον Antonio Mainero, φίλο και συμμαθητή του Barozzi.⁵ Σύμφωνα με τον Παναγιωτάκη, η Ακαδημία του Ρεθύμνου πρέπει να υπήρξε βραχύβια, διότι μετά τους λόγους που εκφωνήθηκαν κατά την τελετή ίδρυσής της ακολούθησε μακρά σιωπή — αν και πρέπει βέβαια να συνεκτιμήσουμε εν προκειμένω την απώλεια των αρχείων της πόλης. Γνωρίζουμε την ύπαρξή της μόνο χάρη στα αντίγραφα των ομιλιών που φρόντισε να κρατήσει ο Antonio Mainero. Σύμφωνα πάντα με τον Παναγιωτάκη, φαίνεται ότι η Ακαδημία του Ρεθύμνου αποτέλεσε προηγούμενο, ίσως και πρότυπο, για την ίδρυση της Ακαδημίας των Stravaganti περίπου τριάντα χρόνια αργότερα, και υπό το φως αυτό αποκτούν ιδιαίτερη σημασία τα σονέτα που αντάλλαζαν ο Francesco Barozzi με τον Ανδρέα Κορνάρο.⁶

⁴ Το χειρόγραφο της ομιλίας του Barozzi έφερε στο φως ο Παναγιωτάκης (1968, 82) χάρη στην πληροφορία του Boncompagni (1884, 811). Τα αποσπάσματα της ομιλίας που παραθέτω προέρχονται από τον Παναγιωτάκη 1974 και τον Κακλαμάνη 2004, και τα σχόλια από τον Παναγιωτάκη 1974. Οι πληροφορίες για την Ακαδημία των Vivì προέρχονται επίσης από τον Παναγιωτάκη 1974.

⁵ «Oratione di L. Antonio Mainero in laude del Signor Francesco Barozzi». Το απόσπασμα που παραθέτω προέρχεται από τον Παναγιωτάκη (1974, 243), ο οποίος και εδώ και στην περίπτωση του Barozzi (245) μεταγράφει το χειρόγραφο χωρίς παρεμβάσεις.

⁶ Βλ. εδώ, κεφάλαιο 1.

Στην ομιλία του ο Francesco Barozzi αναφέρεται στην παρούσα «δυστυχία» (infelicità) της Ελλάδας, σε αντίθεση με το λαμπρό παρελθόν της και την πνευματική άνθηση στην Ιταλία, και στην προσπάθεια που γίνεται για να «φωτιστεί» ο τόπος, και ειδικά η Κρήτη, μέσω της Ιταλίας· εξάιρει το κλίμα και τη γεωπολιτική θέση της Κρήτης και την παρουσία σε αυτήν «πολλών εξαιρετικά πεπαιδευμένων και διακεκριμένων προσωπικοτήτων σε κάθε κλάδο της επιστήμης» («molti dottissimi et eccellentissimi huomini in ogni scienza»), αλλά δεν μνημονεύει συγκεκριμένα πρόσωπα και πράγματα. Ας δούμε όμως κάποια παραθέματα από την ομιλία του.

Ξεκινώ με το χωρίο όπου ο Barozzi αναφέρεται στην παρακμή της Ελλάδας σε αντίθεση με την ακμή που γνωρίζει η Ιταλία:

Però veggiamo la Grecia, che ne' tempi suoi felici ha fiorito non solamente nelle scienze, ma in tutte le altre cose, hora esser affatto priva di tutte quelle cose, per le quali a que' tempi si riputava sovra'ogni altra patria felice. E per il contrario, l'Italia, la qual a que' tempi era inculta, piena di mari, laghi e boschi, hora essere veramente (come dice il leggiardo Petrarca) *giardin del mondo*, ripiena d'amenità, bellezza, nobiltà, ricchezza, virtù et d'ogni altra cosa buona.

Βλέπουμε όμως την Ελλάδα, που στον καιρό της ακμής διέπρεψε όχι μόνο στις επιστήμες αλλά και σε κάθε άλλο πεδίο, να στερείται σήμερα παντελώς όλα εκείνα τα πράγματα, χάρη στα οποία τα χρόνια εκείνα θεωρείτο πιο ευτυχής από κάθε άλλη πατρίδα. Και αντίθετα, η Ιταλία, που εκείνα τα χρόνια ήταν πνευματικά ακαλλιέργητη και διέθετε μόνο θάλασσες, λίμνες και δάση, να είναι σήμερα στ' αλήθεια «ο κήπος της οικουμένης», όπως λέει ο κομψός Πετράρχης, γεμάτη

2. ΟΙ ΙΔΡΥΤΙΚΕΣ ΟΜΙΛΙΕΣ ΤΟΥ BAROZZI ΚΑΙ ΤΟΥ ΚΟΡΝΑΡΟΥ

τερπνότητα, ομορφιά, ευγένεια, πλούτη, αρετές και κάθε άλλο αγαθό.

Συνεχίζοντας ο Barozzi αναφέρει ότι ο Θεός λυπήθηκε «τη δυστυχία αυτής της πτωχής πατρίδας» («l'infelicità di questa rovera patria») και αποφάσισε να της δώσει ξανά τα φώτα της παιδείας:

Dal che⁷ noi veggiamo apertissimamente d'alquanti anni in qua gli habitatori di quella, ispirati di sopra, mandar continuamente i suoi figliuoli in Italia per imparar virtù e venir poi a illuminar la patria sua. Tal provisione si vede chiaramente esser fatta da Dio più in questa isola di Creta, ch'in ogni altro loco di Grecia, forse perchè egli ha più compassione di quest'isola che di tutte le altre parti della Greca patria, e non per altro, che per le sue buonissime qualità così passate come presenti.

Για τον λόγο αυτό βλέπουμε πεντακάθαρα ότι εδώ και κάποια χρόνια οι κάτοικοι της Ελλάδας στέλνουν, με θεία επιφοίτηση, συνεχώς τα παιδιά τους στην Ιταλία, για να διδαχτούν την αρετή και έπειτα να επιστρέψουν, προκειμένου να φωτίσουν την πατρίδα τους. Και αυτήν την πρόνοια φαίνεται καθαρά ότι ο Θεός την έλαβε για την Κρήτη περισσότερο από οποιοδήποτε άλλο τόπο της Ελλάδας, ίσως γιατί συμπονά αυτό το νησί περισσότερο από κάθε άλλο μέρος της ελληνικής πατρίδας, πράγμα που οφείλεται στα άριστα διακριτικά γνωρίσματά της τόσο στο παρελθόν όσο και στο παρόν.

Ο Barozzi εξηγεί ποιοι ήταν οι λόγοι που έκαναν την Κρήτη ξεχωριστή στο παρελθόν. Παραθέτω το πρώτο μέρος του χωρίου, όπου πλέκει το εγκώμιο της Κρήτης («αληθινό μνημείο κρητολατρείας») το αποκαλεί το Παναγιωτάκης):

7 Dal che: Παναγιωτάκης 1974· Talché: Κακλαμάνης 2004.

Ella (come havemo da historici, geographi, poeti e filosofi) ne' tempi suoi è stata la più habitata, più nobile e più ricca parte della Grecia, e per la dignità sua fu dedicata a Giove, il che afferma tra gli altri Virgilio nel terzo dell'*Eneida* dicendo:

Creta Iovis magni medio iacet insula ponto,
Mons Idaeus ubi et gentis cunabula nostrae.
Centum urbes habitant magnas uberrima regna.⁸

Ella ha havuto il miglior governo di tutte le altre repubbliche de que' tempi, il che afferma Aristotile nel secondo libro della sua *Politica*, dove non si satia di laudar le leggi Cretensi, et il simile fa Platone ne' libri suoi delle *Leggi*.

Η Κρήτη, όπως πληροφορούμαστε από τους ιστορικούς, τους γεωγράφους, τους ποιητές και τους φιλοσόφους, στην εποχή της ήταν το πιο πυκνοκατοικημένο, το πιο ευγενές και το πιο πλούσιο μέρος της Ελλάδας, και για αυτά τα ξεχωριστά γνωρίσματά της αφιερώθηκε στον Δία, όπως ανάμεσα σε άλλους βεβαιώνει ο Βιργίλιος στο τρίτο βιβλίο της *Αινειάδας*:

Καταμεσής της θάλασσας βρίσκεται η Κρήτη, του κραταιού
Δία το νησί.

Εκεί είναι η Ίδη, το λίκνο του λαού μας.

Υπάρχουν πόλεις εκατό, τρανές και άμπλουτες.

Είχε το καλύτερο πολίτευμα από όλες τις άλλες πόλεις της εποχής της. Το βεβαιώνει ο Αριστοτέλης στο δεύτερο βιβλίο των *Πολιτικών*, όπου δεν κουράζεται να εγκωμιάζει τους νόμους της Κρήτης, και το ίδιο κάνει ο Πλάτων στους *Νόμους* του.

Ο Barozzi αναφέρεται στη θέση του νησιού, που εξασφαλίζει («τέλειο») κλίμα («το καλύτερο στον κόσμο») και άριστη

⁸ *Αινειάδα* 3,104-106. Περισσότερα για τους στίχους αυτούς στο Πασχάλης 2013α, 89.

θερμοκρασία, και έχει ως αποτέλεσμα να μην υπάρχουν δηλητηριώδη ή επικίνδυνα ζώα και οι άνθρωποι να διαθέτουν γενναιότατη φύση και οξύτατη διάνοια. Αναφέρεται επίσης στη γεωστρατηγική θέση της Κρήτης, που θα μπορούσε να την καταστήσει κοσμοκράτειρα («che par veramente minaccia di voler dominar tutt'il mondo»), αλλά μνημονεύει μόνο το παρελθόν, παραφράζοντας ένα γνωστό χωρίο από το δεύτερο βιβλίο του Αριστοτέλη⁹ (και έχοντας κατά νουν και τη θαλασσοκράτειρα Βενετία, στην επικράτεια της οποίας ανήκει η Κρήτη). Με αφετηρία το μεγαλείο της Κρήτης του παρελθόντος, ο Barozzi καταλήγει στους λόγους για τους οποίους σύγχρονοί του λόγιοι (χωρίς όνομα και εθνική ταυτότητα) αποφάσισαν να ιδρύσουν την Ακαδημία:

Essendo adunque si nel passato tempo come nel presente questa benedetta isola di tante buone qualitati ornata, non senza cagione il Signor Iddio, mosso hormai a commiseratione d'essa attende a provederle di qualche ristoro. Onde veggiamo che al presente si trovano in quest'isola molti dottissimi et eccellentissimi huomini in ogni scienza. E di poi vedemo esser stati inspirati dalla somma sua providenza alcuni di questa città di Rhetimo a far una Academia, per la qual possino acquistar virtù et eccitar altri di quest'isola a far l'istesso. E questa è l'origine della presente nostra Academia [...].

⁹ 1271b 32-40 δοκεῖ δ' ἡ νῆσος καὶ πρὸς τὴν ἀρχὴν τὴν Ἑλληνικὴν πεφυκέναι καὶ κεῖσθαι καλῶς· πάσῃ γὰρ ἐπίκειται τῇ θαλάττῃ, σχεδὸν τῶν Ἑλλήνων ἰδρυμένων περὶ τὴν θάλατταν πάντων· ἀπέχει γὰρ τῇ μὲν τῆς Πελοποννήσου μικρόν, τῇ δὲ τῆς Ἀσίας τοῦ περὶ Τριόπιον τόπου καὶ Ῥόδου. διὸ καὶ τὴν τῆς θαλάττης ἀρχὴν κατέσχευεν ὁ Μίνως, καὶ τὰς νήσους τὰς μὲν ἐχειρώσατο τὰς δ' ὤκισεν [...].

Καθώς λοιπόν, τόσο στο παρελθόν όσο και στο παρόν, αυτό το ευλογημένο νησί προικίστηκε με τόσες καλές ιδιότητες, εύλογα ο Κύριος ο Θεός τη συμπόνεσε και φροντίζει να επανορθώσει με κάποιο τρόπο. Βλέπουμε λοιπόν πως σήμερα βρίσκονται στην Κρήτη πολλοί άνθρωποι εξαιρετικά πεπαιδευμένοι και διακεκριμένες προσωπικότητες σε κάθε κλάδο της επιστήμης. Και βλέπουμε έπειτα ότι μερικοί Ρεθυμνιώτες εμπνεύστηκαν από την πρόνοια του Υψίστου να ιδρύσουν μιαν Ακαδημία, μέσω της οποίας θα μπορούσαν να κατακτήσουν την αρετή και να παραινηθούν και άλλους στο νησί να κάνουν το ίδιο. Αυτή είναι η αφετηρία της Ακαδημίας μας [...].

Στη δική του ομιλία ο Mainero συγκρίνει τον Barozzi για την παιδεία του με διάφορες μορφές της ελληνορωμαϊκής γραμματείας. Καταλήγοντας προτρέπει τα μέλη της Ακαδημίας να ξυπνήσουν από τον πανάρχαιο ύπνο τους τις κρητικές Μούσες και να ξαναζωντανέψουν την αρχαία ακμή του νησιού:

Svegliate le Muse, quali con grande vergogna de tutti hano tanto tempo dormito in Creta, dove gia tanto fiorirono, che molti di questa isola detero tanta meraviglia di se al mondo con la sua virtù che dalli altri huomeni furono posti nel numero delli Dei et adorati da tutte le genti. Fra quelli fu Saturno, Giove, Nettuno et altri. Rinovate adunque l'antiqua virtù delli nostri maggiori et arricchite li vostri belli animi con li thesori della sapientia, quali ci fano sempre vivi et felici.

Ξυπνήστε τις Μούσες, οι οποίες για μεγάλη ντροπή όλων κοιμούνται τόσο καιρό στην Κρήτη, όπου κάποτε γνώρισαν τόσο μεγάλη άνθηση· τέτοια που πολλοί από αυτό το νησί προκάλεσαν τόσο θαυμασμό στον κόσμο για την αρετή τους, ώστε αποθεώθηκαν και λατρεύτηκαν από όλα τα έθνη. Ανάμεσά τους

ήταν ο Κρόνος, ο Δίας, ο Ποσειδώνας και άλλοι. Ανανεώστε λοιπόν την αρχαία αρετή των προγόνων μας και εμπλουτίστε τις όμορφες ψυχές σας με τους θησαυρούς της σοφίας, οι οποίοι μας παρέχουν πάντοτε ζωή και ευδαιμονία.

Από κανένα σημείο της ομιλίας του Barozzi —ούτε από τον ορισμό και τους στόχους της Ακαδημίας, ούτε από την προσδοκώμενη ωφέλεια, ούτε από την πανηγυρική κατακλείδα, όπου ο ομιλητής αποκαλεί την Κρήτη «το τελειότερο τμήμα της Ελλάδας, από όπου δικαίως ξεκίνησε η παρούσα προσπάθεια»— δεν προκύπτει σύνδεση με τον νεότερο ελληνόγλωσσο πολιτισμό (τα ίδια ισχύουν και για την ομιλία του Mainero). Οι αναφορές αφορούν αποκλειστικά την ελληνορωμαϊκή αρχαιότητα και την Ιταλία της εποχής. Ως προς τη δεύτερη περίπτωση, ξεχωρίζει η μνεία, σε σχέση με το ιταλικό γλωσσικό ζήτημα, των ιταλικών Ακαδημιών της Τοσκάνης και της Ακαδημίας των *Inflammati* της Πάδοβας, όπου ο Barozzi κάνει ειδική αναφορά στον Pietro Bembo, συγγραφέα του κομβικής σημασίας βιβλίου *Prose della volgar lingua* (1525), με το οποίο εισηγήθηκε την υιοθέτηση στην Ιταλία της γλώσσας του Πετράρχη για την ποίηση και του Βοκκακίου για την πεζογραφία. Για τους λόγους που θα εξηγήσω στο τέταρτο κεφάλαιο, ο ιδρυτής της Ακαδημίας των *Vivi* δεν κάνει κάποια σύνδεση με τη νεοελληνική γλωσσική πραγματικότητα της εποχής. Παραθέτω το σχετικό απόσπασμα:

Che dirò io delle Academie de nostri tempi? Non hanno le Academie Thoscane hormai aricchita la lingua sua di tal maniera, che non solamente hanno trasferito in quella le scienze greche e latine, ma di più hanno mandati in luce de molti bellissimi libri, ne quali si vede grande acutezza de felicissimi ingegni loro? Che dirò io

della famosissima Academia degli Infiammati padovana, la qual [...] è stata allevatrice d'un misser Pietro Bembo cardinale, il quale veramente è stato un oracolo de scienze ne tempi nostri e de si fatta eloquenza, che, se ben era di natione Venetiano, non dimeno fu buono ad insegnar a Thoscani la loro natia lingua?

Αλλά τι να πω για τις Ακαδημίες της εποχής μας; Οι Ακαδημίες της Τοσκάνης δεν εμπλούτισαν τη γλώσσα τους με τέτοιο τρόπο, ώστε όχι μόνο μετέφρασαν σ' αυτήν ελληνικά και λατινικά επιστημονικά κείμενα, αλλά επιπλέον εξέδωσαν πολλά ωραιότατα βιβλία, στα οποία αποκαλύπτεται η μεγάλη οξύνοια των πιο επιτυχημένων διανοουμένων τους; Τι να πω για την περίφημη Ακαδημία των Infiammati της Πάδοβας, που εξέθρεψε και τον καρδινάλιο Pietro Bembo, ο οποίος υπήρξε κάτι σαν μαντείο των επιστημών στον καιρό μας και χειριζόταν τη γλώσσα τόσο καλά, ώστε, παρόλο που καταγόταν από τη Βενετία, μπόρεσε να διδάξει στους κατοίκους της Τοσκάνης τη μητρική τους γλώσσα;

Είδαμε παραπάνω ότι η Ακαδημία των Stravaganti ιδρύθηκε γύρω στα 1590 από τον Ανδρέα Κορνάρο, ο οποίος διετέλεσε πρόεδρος της μέχρι τον θάνατό του (1616/1617). Σύμφωνα με τον Παναγιωτάκη, στη συνέχεια η Ακαδημία «περιήλθε εις μαρασμόν» και ανεβίωσε υποτυπωδώς γύρω στο 1637, «ως σκιά μάλλον της παλαιάς Ακαδημίας», χάρη στην πρωτοβουλία «ομάδος νεαρών φιλομούσων ευπατριδών του Χάνδακος».¹⁰ Η ιδρυτική ομιλία του Ανδρέα Κορνάρου σώζεται στο χφ. Marc. Ital. VIII 20 (6065). Εκδόθηκε το 1856 στη Βενετία από τον G. Lorenzi.¹¹

¹⁰ Παναγιωτάκης 1968, 84.

¹¹ Lorenzi 1856. Ο Στέφανος Κακλαμάνης εξέδωσε εκ νέου το κείμενο, επιφέροντας βελτιώσεις στην έκδοση του Lorenzi με βάση το

Όπως ήδη ανέφερα, κατά τον Νίκο Παναγιωτάκη ο Ανδρέας Κορνάρος υπήρξε η πλέον εξέχουσα πνευματική προσωπικότητα της Κρήτης του δεύτερου ημίσεος του 16ου και των αρχών του 17ου αιώνα.¹² Σύμφωνα με την υπόδειξη του Στέργιου Σπανάκη και κυρίως χάρη στις έρευνες του Παναγιωτάκη και του Γιάννη Μαυρομάτη, πρέπει να ταυτιστεί με τον αδελφό του Βιτσέντζου Κορνάρου, του ποιητή του *Ερωτόκριτου*. Προκύπτει επίσης ότι γνώριζε πολύ καλά το κρητικό ιδίωμα.¹³ Εν ολίγοις, αν ίσχυε η υπόθεση ότι οι Ακαδημίες της Κρήτης συνέβαλαν καθοριστικά στην ανάπτυξη της Κρητικής Λογοτεχνίας της Ακμής, ο Ανδρέας Κορνάρος θα ήταν λογικά το καταλληλότερο πρόσωπο για να προωθήσει την ελληνόγλωσση λογοτεχνία. Εντούτοις, ο ζωτικός χώρος αυτής της λογοτεχνίας απουσιάζει εντελώς από το καταστατικό κείμενο της σημαντικότερης Ακαδημίας της Κρήτης, ενώ σώζεται ιδιόχειρο σχόλιο του Ανδρέα Κορνάρου, στο οποίο εκφράζει περιφρόνηση για το τοπικό ιδίωμα, συγκρίνοντάς το αρνητικά με την αρχαία ελληνική γλώσσα.¹⁴

χειρόγραφο, σε παράρτημα δημοσίευτης μονογραφίας του με τίτλο *Βιβλία, βιβλιοθήκες και αναγνώστες στη βενετοκρατούμενη Κρήτη (16ος - 17ος αιώνας)*, Αθήνα 1999, 199-208. Για τα παραθέματα που ακολουθούν συμβουλευτήκα και τις δύο εκδόσεις.

¹² Παναγιωτάκης 1968, 61· βλ. εδώ, κεφάλαιο 1.

¹³ Βλ. Σπανάκης 1955· Αλεξίου 1957.

¹⁴ Βλ. εδώ, κεφάλαιο 4. Κατά την άποψη της Ειρήνης Παπαδάκη, ο Ανδρέας Κορνάρος «φαίνεται να επέδρασε καθοριστικά στην πνευματική διαμόρφωση του αδελφού του Βιτσέντζου, προσδιορίζοντας τους σκοπούς στους οποίους οφείλει να επικεντρωθεί η δράση των Ακαδημαϊκών» (2015, 212). Το βέβαιο είναι πάντως ότι δεν ήταν ο Ανδρέας Κορνάρος αυτός που προέτρεψε τον Βιτσέντζο να εναγκαλισθεί ως δημιουργός το κρητικό ιδίωμα και να γράψει τον *Ερωτόκριτο*.

Αναφερόμενος στο περιεχόμενο της ομιλίας του, ο Παναγιωτάκης επισημαίνει το εξής:

Ο λόγος που εκφώνησε για την ίδρυση της Ακαδημίας δείχνει αξιόλογη αρχαιομάθεια. Δυστυχώς, αντίθετα απ' ό,τι θα περίμενε κανείς, το κείμενο, μνημείο ρητορείας και στόμφου, δίνει πενιχρότατες ειδήσεις για την Ακαδημία την ίδια.¹⁵

Ο Κορνάρος σκέφτεται ολοφάνερα ως Ιταλός όχι μόνο στο επίπεδο της πολιτικής (κατά τον Ξανθουδίδη είχε «νετικώτατα τα φρονήματα»)¹⁶ αλλά και στο επίπεδο του πολιτισμού· ή, καλύτερα, ο πολιτισμός υπηρετεί την πολιτική και αυτή με τη σειρά της τη Βενετία. Σε αντίθεση μάλιστα με τον Barozzi, που ομιλεί εξ ονόματος της κρητικής πατρίδας του, ο Κορνάρος θεωρεί πατρίδα του («patria nostra») τη Βενετία. Αναφέρεται στο Βασίλειο (της Κρήτης) και στη Γαληνοτάτη Δημοκρατία, στην υπηρεσία της οποίας θέτει την ίδρυση της Ακαδημίας των Stravaganti:

[...] et il giovamento et riputatione che in particolare recherà a noi et a tutto questo Regno nobilissimo [...].

[...] και την ωφέλεια και τη φήμη που θα φέρει ιδιαίτερα σ' εμάς και σε όλο αυτό το ευγενέστατο Βασίλειο [...].

Con tali mezi potentissimi [= lettere ed armi] questa Serenissima et sempre Augusta Republica si ha acquistato in terra et in mare così largo imperio.

Με τέτοια ισχυρότατα μέσα [= τα γράμματα και τα όπλα] αυτή η Γαληνοτάτη και πάντα Σεβαστή Δημοκρατία κατέκτησε τόσο μεγάλη επικράτεια σε στεριά και σε θάλασσα.

¹⁵ Παναγιωτάκης 1966, 47.

¹⁶ Ξανθουδίδης 1915, LXV. Βλ. επίσης Ευαγγελάτος 1985, 111-113.

Qui apprendono i giovani la buona educatione e i costumi civili, perché diventino poi, nell'età matura, atti a giovare alla Republica [di Venezia][...].

Εδώ μαθαίνουν οι νέοι τη σωστή παιδεία και τα πολιτικά ήθη, ώστε, όταν αργότερα ωριμάσουν, να είναι έτοιμοι να προσφέρουν στη Δημοκρατία [της Βενετίας] [...].

[...] fa che fiori et frutti producano, i quali sieno primieramente accetti alla Maestà tua Divina, al nostro Prencipe serenissimo e a questi eccellentissimi signori, che degnamente in questo luogo lo rappresentano, et che a noi medesimi, alla città et al Regno tutto siano cagione d'honore, di riputatione e di gloria perpetua.

[...] κάνε ώστε να αποδώσουν άνθη και καρπούς, που να είναι πρωτίστως αποδεκτά από τη Θεία Μεγαλειότητά σου, έπειτα από τον γαληνότατο Ηγεμόνα μας και από αυτούς τους εξοχότατους κυρίους, που στον τόπο μας τον εκπροσωπούν επάξια, και που σε εμάς, στην πόλη και σε όλο το Βασίλειο προσδίδουν τιμή, φήμη και αιώνια δόξα.

Τους δεσμούς με την Ιταλία προωθεί και η πολύ μεγάλη αύξηση του αριθμού των Ακαδημιών που μνημονεύει ο Κορνάρος, ενώ ο Barozzi αναφερόταν αόριστα στις Ακαδημίες της Τοσκάνης και μνημόνευε συγκεκριμένα μόνο την Ακαδημία των *Inflammati* της Πάδοβας. Και ναι μεν ο αριθμός των Ακαδημιών είχε αυξηθεί ανάμεσα στο 1562 και τις αρχές της δεκαετίας του 1590,¹⁷ αλλά οι περισσότερες από αυτές που απαριθμούνται στην ομιλία του Κορνάρου υπήρχαν ήδη τότε που εκφώνησε την ομιλία του ο Barozzi. Ανάμεσα στις Ακαδημίες περιλαμβάνονται και δύο από τη Βενετία, την οποία

¹⁷ Για περισσότερα βλ. Testa 2015.

ο Κορνάρος, όπως ανέφερα, αποκαλεί «πατρίδα μας» («patria nostra»). Παραθέτω το σχετικό απόσπασμα, με τις χρονολογίες ίδρυσης των Ακαδημιών σε παρένθεση:

Ma lasciando di parlar delle antiche, dirò delle vicine alla nostra memoria e de' padri nostri et che in Italia, giardin del mondo, fiorirono, come fu quella che nel grembo della Sirena nacque nella nobilissima (dico) città di Napoli, quella di Lorenzo de' Medici in Fiorenza, vero mecenate de' virtuosi, quella della corte di Urbino così illustre, degli Intronati in Siena, degli Elevati e dei Filaresi¹⁸ in Ferrara, degli Infiammati e degli Etheri in Padova, de' Barchi in Roma, degli Uniti e degli Uranici in Venetia, patria nostra, degli Occulti in Brescia, degli Olimpici in Vicenza, dei Filarmonici in Verona, degli Innominati in Parma, degli Insensati in Perugia, degli Incitati e della Crusca pur in Roma ed in Fiorenza, et molte altre che per brevità tralascio, dalle quali come da tanti Parnasi e tanti Eliconi sono usciti ed escono tuttavia infiniti huomini eccellenti, de' quali, s'io volessi far particolar racconto, bisognerebbe spender molte hore et non ancor puoter finire.

Αλλά αφήνοντας τις αρχαίες Ακαδημίες, θα μιλήσω για αυτές που βρίσκονται πλησιέστερα στη μνήμη μας και στη μνήμη των γονιών μας, οι οποίες άνησαν στην Ιταλία, τον κήπο της οικουμένης: όπως αυτή που γεννήθηκε στην αγκαλιά της Σειρήνας στην ευγενέστατη πόλη της Νάπολης,¹⁹ εκείνη του Λαυρέντιου των Μεδίκων στη Φλωρεντία [Platonica, 1462], αληθινού Μαικήνα των εναρέτων, η υπέρλαμπρη της αυλής του Ουρμπίνο [degli Assorditi, 1540], των Intronati στη Σιένα [1525], των Elevati [1540] και των Filareti [1554] στη Φερρά-

¹⁸ = Filareti.

¹⁹ Υπάρχουν αρκετές Ακαδημίες στη Νάπολη που ιδρύθηκαν πριν από το 1590. Πιθανότερη είναι η Pontaniana (1442), που ίσως είναι η αρχαιότερη Ακαδημία της Ιταλίας.

ρα, των *Inflammati* [1540] και των *Etherei* [1564] στην Πάδοβα, των *Barchi*²⁰ στη Ρώμη, των *Uniti* [1551] και των *Uranici* [π. 1587] στη Βενετία, την πατρίδα μας, των *Occulti* στη Μπρέσια [1563], των *Olimpici* στη Βιτσέντσα [1553], των *Filarmo-nici* στη Βερόνα [*Accademia Filarmonica*, 1543], των *Innomina-ti* στην Πάρμα [1574], των *Insensati* στην Περούτζια [1561], των *Incitati* στη Ρώμη [π. 1581] και της *Crusca* στη Φλωρεντία [1583], και πολλές άλλες που, για λόγους συντομίας, παραλείπω, από τις οποίες, ωσάν να ήταν πολλοί Παρνασσοί και πολλοί Ελικώνες, εξήλθαν και συνεχίζουν να εξέρχονται αμέτρητοι λαμπροί άνδρες, που, αν έπρεπε να τους απαριθμήσω έναν προς έναν, θα χρειαζόταν να δαπανήσω πολλές ώρες χωρίς και πάλι να ολοκληρώσω τον κατάλογο.

Συμπερασματικά, ο Francesco Barozzi και ο Ανδρέας Κορνάρος στις ιδρυτικές ομιλίες τους αντιλαμβάνονται αντίστοιχα την Ακαδημία των *Vivi* και των *Stravaganti* ως ιδρύματα ομόλογα με τις εκατοντάδες Ακαδημίες που λειτουργούσαν στην Ιταλία μέχρι εκείνη την περίοδο. Γνώριζαν μάλλον ότι υπήρχαν Ακαδημίες και εκτός της ιταλικής χερσονήσου, αλλά είναι ολοφάνερη η φιλοδοξία τους να συγκριθούν με τις Ακαδημίες της «μητρόπολης». Η ιδεολογία και οι στόχοι των δύο Ακαδημιών εναγκαλίζονται ακριβώς τις ίδιες αξίες με αυτές των ιταλικών ιδρυμάτων, που σημαίνει ότι δεν ενδιαφέρονταν να δώσουν επίσημο βήμα στη σύγχρονη ελληνόγλωσση λογοτεχνία. Εκτός των άλλων, ο Barozzi και

²⁰ Ακατανόητο όνομα άγνωστης Ακαδημίας, μη καταχωρημένης στον Maylender 1926-1930 και στη σχετική διαδικτυακή βάση δεδομένων (*The Italian Academies Database*). Θα είχε νόημα αν επρόκειτο για παρανάγνωση ή παραφθορά του «*Parchi*», αλλά και πάλι δεν μνημονεύεται Ακαδημία στη Ρώμη με αυτό το όνομα.

ο Κορνάρος δεν θα επιθυμούσαν να θεωρηθούν «επαρχιώτες», προωθώντας μια λογοτεχνία που τους ήταν αδιάφορη και δεν τη θεωρούσαν ισότιμη με την ιταλική, τη λατινική και την αρχαία ελληνική, όπως θα διαφανεί στο τρίτο κεφάλαιο και θα εξηγήσω αναλυτικά στο τέταρτο.